

צילום: רועי קופר ©

שכונה 15 | חורה

'אנחנו עדיין בדוויים'

שכונה 15, חורה

מקום¹⁵

באזור הנגב 2011 בולטת נוכחותן של שתי קבוצות: הצבא והאוכלוסייה הברווית. בעוד שהשטחים שבחזקת הצבא הם בעיקרם שטחי אימונים פתוחים ולא מפותחים, הרי שהשטחים שבחזקת הברווים בעיקרם בנויים ומיושבים. מאז החלטת הממשלה להקים שבע עיירות ברוויות בנגב, צומחת חורה במהירות והופכת מכפר קטן לעיירה שמספר תושביה מתקרב לסף התושבים המגדיר עיר. אמנם היישובים הברווים בנגב לא תמיד זוכים ליחס במחקר ובשיח העירוני בישראל, אך דבר זה אולי עשוי להשתנות על רקע צמיחתן של שבע העיירות המתרחבות בקצב מסחרר ומיישוב כפרי ומפוזר הופכות ליישובים צפופים שסביר להניח שבתוך עשור יחלו לצמוח גם לגובה, מפאת מחסור בקרקעות פנויות.

ככניסה לחורה שאלנו שניים מן התושבים (רק כדי להיות בטוחים) היכן ממוקם בניין המועצה, אך ניתן היה למצוא אותו בקלות רבה. שם שוחחנו ארוכות עם מהנדס המועצה, ואחר כך המשכנו לסייר ביישוב עם טאלב אל-נאמי – מנהל אחזקה במועצה וכן לשבט אל-נאמי, מהשבטים הקטנים המרכיבים את אוכלוסיית חורה. טאלב, שנולד וגר כל חייו בפזורה, עבר להתגורר בחורה ב-2003 יחד עם אשתו ושבעת ילדיהם. תחילה ביקרנו בביתו בשכונה 15. בביתו הדו-קומתי חצר גדולה ובה דיר עזים וכבשים וסככה שתחתיה נחה נאקה הרה. בסמוך לביתו גרים בני משפחתו המורחבת. ביקרנו בבית אחיו, בית דו-קומתי שסביבו גינה מוריקה ועצי פרי שונים, בהם עץ תפוז סיני ועצי דקל תמירים. שני הבתים בנויים על פי אותו ארגון פרוגרמתי – בקומת הקרקע חדרי אירוח ומטבח ובקומה העליונה חדרי השינה. לכל בית יש גם גג, המשמש לתליית כביסה ולתליית דגלים, וכן מותקן עליו דוד מים. מגג ביתו של האח שמענו את קולות הילדים הצוהלים בחצר הסמוכה. קולות ופנים צעירים שליוו אותנו בסיור. חורה הוא יישוב צעיר תרתי משמע; קרוב ל-60% מתושביו הם מתחת לגיל 18. מספר גני הילדים ובתי הספר הולך וגדל, והרשות המקומית בקושי מצליחה להדביק את קצב הילודה ואת תנופת האכלוס של היישוב הצעיר.

טאלב ביקש להראות לנו גם היכן עמד הצריף שבו התגורר קודם שעבר לבית הקבע. נסענו ברכבו לשולי היישוב, שם הצביע על הריסות הצריף ועל השטח שגודר בפסולת בניין על

15 הסיור התקיים בבוקר יום ראשון, 20 בדצמבר 2011. בסיור השתתפו טלי חתוקה, רוני בר, מיכאל יעקובסון והצלם רועי קופר.

מנת שלא יפלו אתר ויישבו את המקום מחדש. בפזורה עדיין מתגוררות כמה משפחות, בסמיכות למסגד קטן המשמש כמבנה הציבור יחיד במקום.

מהו המקום הזה? יישוב? כפר? עיר בהתהוות? קשה לומר. ההגדרות הללו מתמוססות ומתערפלות כאשר בוחנים את חורה, מקום מפגש בין התכנון הישראלי המערבי לבין אוכלוסייה בדווית מסורתית הנשענת עדיין על ערכים ומושגים הרחוקים מתפיסת העולם המודרנית. אך דברים משתנים. את אורח החיים בפזורה מחליפים ייצוגים של החיים המסורתיים. למשל, על חזית ביתו של טאלב מתנוסס ציור קיר ענקי, של צייר פלסטיני מהגדה, המציג נוף ירוק, עשיר בצמחייה, מעיין מפכפך ועצי דקל רבים. בין העצים – אוהלים, גמלים, כבשים ואנשים בלבוש מסורתי העוסקים בפעולות שונות: אחד משקה את הכבשים, שני מלבה את האש, שלישי מכין קפה ורביעית נושאת עצים. כששאלנו על היתרונות שבחיים בבתי קבע על פני המגורים באוהל או בצריף בפזורה, טאלב הדגיש מיד את ההיבטים הטכנולוגיים כיתרונות מבדילים: טלפון, אינטרנט, חשמל, מזגן וכבישים. "החיים שחינו בפזורה אלה שנים שלא צריך לספור מהחיים שלי, זה הלך סתם", הוא אומר. "גרתי בצריף ואבא שלי גר באוהל והיינו מנותקים מהעולם".

'המגזר הבדווי הוא אתגר שאין כדוגמתו'

חורה הוקמה כחלק מתוכנית ממשלתית להקמת שבעה יישובי קבע לבדווים באזור הנגב, ויחד עם רהט, כסיפה, תל שבע, חורה, ערעה בנגב, לקייה ושגב שלום, היא מאכלסת קבוצת אוכלוסייה שעד לאחרונה התקיימה מחוץ למערך התכנון הישראלי במרחב הנגב. חורה ממוקמת כ-13 קילומטרים מזרחית לעיר באר שבע ושני קילומטרים מצומת שוקת בדרך לערד ובצמוד לכביש 31. צפונית-מערבית לה שוכן היישוב מיתר, וכמה מתחמי מגורים בדוויים שוכנים מדרום. מזרחית לחורה מוגדרים השטחים כשטחי אש בחזקת מערכת הביטחון.

ראשיתו של היישוב בשנת 1989, והחל משנת 2000 מתקיימות בו בחירות דמוקרטיות לראשות מועצה מקומית. היישוב מעניק שירותים אזוריים גם לתושבי השבטים הסמוכים, הנהנים ממערכת החינוך והבריאות הפועלת במקום. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2010) מונה אוכלוסיית חורה קרוב ל-18,000 תושבים, והשינוי בגודל האוכלוסייה עומד על 4.5% לשנה. העיר מדורגת באשכול 1 מתוך 10 בדירוג החברתי-כלכלי.

תוכנית היישוב מורכבת מ-19 שכונות מגורים (חלקן טרם הוקמו) דומות במאפייניהן, ובכניסה ליישוב, בצמוד לכביש 31, ממוקם אזור תעשייה ושטחי מסחר. מאז הקמתה מתפתחת חורה במהירות; רובה הוקמה על אדמות מדינה ואילו חלקים קטנים ממנה על אדמות ששייכות לבדווים הטוענים לבעלות על הקרקע. כל תושבי חורה הם בדווים מוסלמים, רובם חסרי

קרקעות בפזורה, שעברו להתגורר בבתי קבע בכנייה עצמית. המגרשים והתשתיות מפותחים על ידי המדינה, מוצעים למכרו ונקנים על ידי תושבים זכאים שכונים את ביתם באופן עצמאי. הזכאות לרכוש מגרש (בעלות של 130 אלף שקלים) שמורה לבני המגזר הברדוי העונים על דרישות מסוימות, ביניהן גיל מינימלי של 18 שנה. מטרתה של הגבלת הגיל היא למנוע ממשפחות ברוכות ילדים לרכוש מספר רב של מגרשים כך שלאנשים חסרי אמצעים לא יישארו מגרשים פנויים. "הקריטריונים נועדו לכך שכל זוג צעיר יוכל לקנות בית", מסביר מהנדס העיר, ומוסיף כי בעבר נדחתה עתירה של יהודים שביקשו לרכוש מגרש בתנאים זהים, בטענה כי מדובר במהלך שמטרתו פרובוקציה בלבד.

מקבצי בתי הקבע יוצרים שכונות ממוספרות, וכימים אלה הוענקו להן גם שמות רשמיים. אף על פי ששמות אלו מופיעים על שלטים בכניסה לכל שכונה הם טרם נקלטו בשיח המקומי. השכונה הראשונה שהוקמה, בשנת 1989, הייתה שכונה 10, ובה התיישבו משפחות משבט אל־עטאונה, שישבו במקום מזה עשרות שנים, וכן משבטים אחרים: אל־חאוג'רה ואבו שארב. בשנות ה־90 הוקמו שכונות 1 ו־3-6, ובהן מתגוררים השבטים אל־נבארי, אבו שולדום, אבו אל־קיעאן, אל־סייד ואל־דדא.

"המגזר הברדוי הוא אתגר שאין כדוגמתו", טוען המהנדס צביקה גרינברג, המשמש כמהנדס העיר מעת הקמת המועצה. "בגלל חוסר טיפול טוב מצד הממשלה המצב עלול להיות נוראי. אי־הסדרת הברדוים בפזורה, מבחינת הקרקעות, וההתמררות שבאה בעקבות המאבק שלא מצליח, בסופו של דבר זוהי חבית חומר נפץ. אני לא יודע אם יהיו מהומות שאפשר יהיה לכבות או שזה יתפתח למשהו יותר גדול, אך כל עוד אנחנו נמצאים בתהליך, השקט יישמר". גרינברג שואף למצב את חורה כיישוב איתן כלכלית ומתפתח, והאתגר הגדול הוא "להעמיד את היישוב על הרגליים כשהתושבים מקבלים רמת חיים סבירה".

בדומה למגזר היהודי, גם כאן החיפוש אחר "רמת חיים" בא לידי ביטוי בתכנון בעל אופי פרוורי. הבנייה נמוכה, מתפשטת. הרחובות הראשיים מתווים את גבולותיהן של השכונות ובהם גם מוקמים מבני הציבור העירוניים, בעוד השכונות עצמן מתוכננות באופן אוטונומי. אשכולות־אשכולות של מבני מגורים שביניהם פזורים מבני ציבור שכונתיים. היתרון שיש בכך עבור רשויות התכנון ברור: מבנה מרחבי זה מאפשר הקמה הדרגתית של העיר, שכונה אחר שכונה, תוך שימוש בשפה תכנונית מוכרת שאינה שוברת או ממציאה מחדש את התכניות הקיימות.

חורה תחומה מכל עבריה בייעודים שונים המגבילים את יכולת ההתפתחות שלה. מכיוון צפון עובר הקו הירוק, שלפניו יערוק קק"ל וכן היישוב היהודי מיתר – מהיישובים החזקים בישראל (אשכול 9 מתוך 10 על פי נתוני הלמ"ס). ממערב צומת שוקת, המפגיש את כביש 60, שממשיך צפונה להר חברון, עם כביש 31, הממשיך לערד וים המלח ומהווה גם את

גבולה הדרומי של חורה. ממזרח גובל היישוב בשטחי אש, אך לדעתו של מהנדס העיר זהו כיוון ההתפתחות העתידית היחיד העומד בפני היישוב ההולך וגדל במהירות.

חורה משתרעת על פני 6,646 דונם. הפרישה הפיזית שלה מורכבת מכביש ראשי שדרתי (רחוב אל-סלאם) החוצה את היישוב מדרום לצפון, ומשני צדיו בנויות שכונות המגורים. המבנה הטופוגרפי שעליו מתוכננת חורה מתאפיין בגבעות מתונות שעליהן ממוקמים המגרשים, בעוד העמקים נותרים פנויים, כך שגבולות השכונות מוגדרים על ידי עורקי תחבורה מרכזיים או שטחים פתוחים. מערך הדרכים מאורגן באופן היררכי – רחוב מרכזי, וממנו מתפצלים כבישים משניים המובילים אל שכונות המגורים, תחילה באמצעות כבישים שכונתיים רחבים ולאחר מכן בכבישים צרים המתאימים לרחובות מגורים.

הדרכים ביישוב סלולות ומוארות בתאורת לילה, כשמשני צדיהן מדרכות מרוצפות. היות שמערך התחבורה הציבורית מוגבל, ובשל המרחקים הגדולים, רוב ההתנהלות היומיומית בעיר נעשית ברכבים פרטיים. ביישוב פועל קו תחבורה ציבורית, אך זה נותן מענה חלקי ביותר לצורכי התושבים, ובחודשים הקרובים אמורה להתחיל לפעול מערכת תחבורה ציבורית איכותית שתעניק לתושבים מענה מלא.

התלות ברכב הפרטי בלטה במיוחד בשכונה 15. כיום לא מורגשת כל בעיה של מחסור בשטחים לחניה, אך מהנדס העיר צופה כי עם העלייה ברמת החיים והמינוע, יורגש מחסור בשטחי חניה, היות שתוכנית העיר אינה מתאפיינת בראייה לטווח ארוך. כך או כך, מדי פעם נראו מכוניות שחצו את השכונה, אך בעת הסיוור, מלבד ילד בודד רכוב על אופניים, לא נראה אף אדם ברחוב. בדומה לשכונות "בנה ביתך" אחרות גם כאן השהות שלנו ברחוב הייתה יוצאת דופן.

'עדיף בלי. זה רק גורם לבעיות בין המשפחות'

בלב הגיאוגרפי של היישוב, לצד השדרה המרכזית, ממוקם המרכז האזרחי. באזור זה מוסדות דת, מוסדות חינוך החל מהגיל הרך ועד לתיכון וכן בית ספר לחינוך מיוחד, אולם ספורט מקורה, מתנ"סים, בסיס משמר אזרחי, קופת חולים, שירותי רווחה, דואר ומסחר ובניין המועצה המקומית. לאורך השדרה המרכזית מפורזים כמה בתי עסק, ובמפגש עם כביש 31 ממוקם אזור התעשייה המהווה מוקד אזורי של תעסוקה ומסחר לתושבי חורה והסביבה.

שני המוקדים המרכזיים ביישוב הם מוסדות החינוך ומוסדות הדת. בחורה פועלים שישה בתי ספר יסודיים וארבעה תיכונים המאכלסים יותר ממחצית מתושבי חורה במהלך רוב שעות היום. לאחר שעות הלימודים משמשים מוסדות אלה כמרכזים קהילתיים המעניקים שירותים לאוכלוסיית היישוב. קצב הגידול המהיר וסכסוכי המשפחות על בסיס שבטי מצריכים הרחבה והקמה מואצת של מוסדות חינוך נוספים. בבתי הספר קיים עירוב בין

בני השבטים השונים, שלא תמיד מצליח, וכבר קרה שהרשות נאלצה להקים בית ספר נפרד לאחד השבטים. על מנת למנוע עימותים בין השבטים השונים, מוקמים בתי ספר תיכון נוספים.

מוקדים בולטים בנוף המקומי הם המסגדים הנראים מרחוק הודות לכיפות הענק המעטרות את ראשיהם וצריחי המואזין המתנשאים לגובה רב. נוסף על המסגדים הגדולים במרכז היישוב, פועלים בשכונות המגורים מסגדים נוספים, קטנים בהרבה. המסגדים השכונתיים הם מבנים קטנים הכוללים חדר תפילה, חצר קטנה ורמקולים, בעוד שהגדולים הם מבנים רב-תכליתיים המכילים מאות רבות של מתפללים. אמנם המסגדים משמשים לתפילה חמש פעמים ביום, אך רק בימי שישי מגיעים כל גברי היישוב להתפלל.

הנוף של חורה חשוף, מדברי. בשונה מהתבנית הפרוורית של יישובים יהודיים, ביישוב לא קיימות גינות משחק מפותחות בשל מחסור בתקציב. בתוכניות אמנם מסומנים שטחים ציבוריים פתוחים, צבועים בירוק, אך אלו טרם הוקמו בפועל. "שטחים פתוחים זה סיפור קצת כואב, כי במהלך השנים היו כרסומים של השטחים הפתוחים על ידי שטחי מגורים", מסביר מהנדס העיר. "עם השנים קלטו את הבעיה בוועדות התכנון ומאז שאני בתפקיד לא נגענו בשטחים האלה. הם מסומנים אך לא מפותחים". השטחים הפתוחים אינם נכללים בתקצוב פיתוח השכונות שמעמידות רשויות המדינה.

מהנדס העיר מציין שהרשות המקומית מתכננת לפתח בעתיד שני פארקים ציבוריים לרווחת תושבי חורה ושכניסה ליישוב קיים שטח ציבורי פתוח שעבר פיתוח בשנים האחרונות, אך הוסיף שאינו יודע אם כלל נעשה בו שימוש. טאלב טוען שלא נעשה שימוש בשטח הזה, ושגם מגרש הכדורגל שהוקם ביישוב עומד ריק. "עדיף בלי. זה רק גורם לבעיות בין המשפחות", הוא אומר, ובאמירה זו רומז לפער בין האופן שבו נתפסים ומתוכננים פארקים בחברה היהודית לבין משמעותם ושימושם במגזר הברדווי. הפארק כמרחב של כלל התושבים, כמרחב משותף בין-שבטי, אינו מובן מאליו. על רקע זה נכשל מיזם שיתופי נוסף, להקים ולמסד בכל שכונה מכלאה לחיות משק, ורוב התושבים מחזיקים את בעלי החיים בחצר ביתם הפרטית. אולם בכל אלה אין כדי להסביר מדוע אפילו בצירי התנועה הראשיים לא ניטעו עצים מצלים על מנת להקל ולו במעט על הולכי הרגל ביישוב, להעניק להם מפלט מהשמש הבוהקת.

אם כך, בפועל, לכך מהקמת התשתיות העירוניות שכוללות את כל המערכות הבסיסיות (כבישים, חשמל, ביוב, ניקוז ומים), לא מפותחים ביישוב מרחבי פנאי פתוחים כמו גינות משחק ונופש. כרשות ענייה במיוחד, הרשות המקומית מתקשה לספק שירותים ציבוריים שוטפים, אך העירייה מפעילה שירותי קבלן לפינוי אשפה וטאטוא רחובות (אחת לשלושה שבועות).

'תמיד יש שבט שתופס את עיקר השכונה ויש חלוקה לאזורים'

המבנה השבטי שמאפיין את האוכלוסייה הבדווית מוצא את ביטויו גם ביישוב החדש. אף על פי שהרשויות מנסות למוסס את המבנה השבטי בשכונות, בפועל ברוב המקרים משווקת כל שכונה לשבט אחר. מכיוון שבני השבט אינם יכולים לאכלס את כל שטח השכונה בבת אחת, המבנים בשכונה נבנים בהדרגה לאורך שנים והשכונות נותרות ריקות בחלקן. התוצאה היא מרקם עירוני קטוע, מפוזר, שונה מאוד מהתוכנית הסדורה והמאורגנת התלויה על הקיר במשרדי ההנדסה. לדברי מהנדס העיר, "בשכונה יהודית כל מי שרוצה לקנות מגרש בא וקונה, אבל אצל הבדווים, אם משווקים שכונה מגיע שבט שלא צריך לקנות במכה 300 מגרשים בעוד שהשבט השני שצריך מגרשים לא יכול לקנות כי יודעים שהשכונה מיועדת לשבט מסוים. זה מין חוק שבעל פה שמביא לכך ששכונה תתאכלס רק אחרי עשרים או שלושים שנה". מרבית השכונות שומרות על אחדות שבטית, כך שהשכונה מורכבת משבט אחד או משני שבטים עיקריים שלצדם מתגוררים גם בני שבטים קטנים. "זה לא גורף שבט תופס את כל השכונה, אך תמיד יש שבט שתופס את עיקר השכונה ויש חלוקה לאזורים", מסביר גרינברג ומסייג שבכל זאת ישנן שכונות המאכלסות כמה שבטים וכך נוצרת הטרוגניות חברתית.

שיווק המגרשים בתוך השכונה תורם אף הוא לחוסר הרציפות של המרקם העירוני. עבור כל משפחה שרוכשת מגרש נשמרים המגרשים הסמוכים לאכלוס עתידי של בני משפחה קרובים או בנים ממשיכים. עד אז עומדים מגרשים אלו ריקים או משמשים את המשפחה לצרכים שונים. המגרשים הפנויים בתוך השכונה מאפשרים למשפחה המגיעה לחורה מהפזורה להעמיד צריף על מגרש סמוך למגרש שרכשה במשך כמה חודשים, בעודה בונה את ביתה הקבוע. בתום הבנייה הצריף נותר במקומו וממשיך לשמש את בני המשפחה לצרכים שונים. טאלב אל-נאמי, שאירח אותנו בביתו, מספר שהוא ובני משפחתו התגוררו בצריף הקטן במשך חמישה חודשים בזמן שהקימו את ביתם, וכיום הוא מתפקד כמחסן ומטבח. על מגרש סמוך, המיועד אף הוא לקרובי משפחתו או לאחד מבניו, הקים טאלב מכלאה לגמלים. במגרשים סמוכים אחרים מתגוררים אמו, אחיו וגיסו, יחד עם בני משפחתם. "תוכנית המתאר מתייחסת לאופי המשפחתי והכפרי של היישוב", מסביר גרינברג. "זו לא בנייה קבלנית אלא בנייה עצמית, כשלכל אדם יש מגרש והוא יכול לבנות עליו שני בתים וארבע יחידות דיור". טאלב כבר בנה לבנו הבכור יחידת דיור נפרדת, מעל ביתו שלו. ליחידה שתי כניסות – אחת מתוך הבית והשנייה נפרדת, מבחוץ.

ביתו בן שתי הקומות של טאלב, כמו בתים רבים ביישוב, מחופה אבן. בחלק האחורי של הבית קומה מפולשת שהיא המרחב המועדף על בני המשפחה, הנהנה מהצללה ומזרימת רוח גם בימי קיץ חמים. בתוך הבית עצמו קיימת חלוקה ברורה בין אזור האורחים לבין אזור בני הבית ובין אזור הגברים לאזור הנשים. חדר ההסבה לאורחים נמצא בקומת הכניסה,

ויש לו דלת כניסה נפרדת. חדר זה מיועד לגברים, מסביר טאלב, ודלת הכניסה הנפרדת מאפשרת לאורחים להיכנס מבלי להיתקל בנשות הבית. החדר עצמו מרוהט בריהוט כהה וכבד, ספות ומזרנים נשענים על ארבעת קירותיו והרצפה כולה מכוסה בשטיח. על אחד הקירות כוננית מעץ ועליה חפצי נוי וטלוויזיה המכוסה במפה לבנה. בחדר שני חלונות גדולים, אך בעת הביקור היו תריסיהם מוגפים והם כוסו בוילונות צהבהבים. באותה קומה נמצא גם מטבח, שאינו בשימוש. בני המשפחה מעדיפים לבשל בצריף במגרש הסמוך, מאחר שהם "לא אוהבים את הריח של האוכל בתוך הבית" כדברי טאלב.

בחלק העליון של הבית נמצאים חדריהם של בני המשפחה: חדר לבנים, חדר לבנות וחדר לבני הזוג. בבית שלושה מכשירי טלוויזיה שקולטים מאות ערוצים באמצעות צלחת לוויין המותקנת על הגג ומחשב אחד שמחובר לרשת האינטרנט ונמצא בחדר הבנות. החיבור לתשתיות תקשורת, חשמל ומים הוא אחד היתרונות הבולטים במעבר לחורה, טוען אל-נאמי, שעם זאת אינו מוותר על הרגלים ישנים. "יש לי אינטרנט, מחשב, מזגן – ויש לי גם גמלים, עזים, כבשים. אי-אפשר בבת אחת לקפוץ ממקום אחד למקום אחר".

בסמוך נמצא בית אחיו, רוקח במקצועו. מטופח, גדול, מחופה אבן ומוקף בחצר ירוקה ומוקפדת. בחצר אנחנו פוגשים את נעמי, אם המשפחה. "כאן יותר טוב", היא משווה את חייה בבית החדש והגדול לחיים בצריף בפזורה, "הבית יפה וגם יותר נשאר נקי. שמה את מנקה ומנקה, ותוך שעתיים זה נהיה מלוכלך". ובכל זאת, גם בבית החדש יש הרבה עבודה, בעיקר בשל גודלו, ועבודות הניקיון גוזלות חלק גדול משעות היום. גם כאן קיימת הפרדה בין אזור האורחים (בקומה התחתונה) לאזור בני הבית (שחדריהם ממוקמים בקומה העליונה). חדר ההסבה כולל דלת כניסה נפרדת, כורסאות כבדות סביב החדר ווילונות שמונעים כניסת אור ישיר. מעבר למחיצת גבס נמצא המטבח, זירתן של הנשים, ומלאכת האפייה ככלל נעשית בחוץ. "בגלל הריח". שני מבנים אלו מאפיינים במידה רבה את הבנייה בחורה, אך למהנדס העיר יש תוכניות "לצאת קצת מהפרדיגמה של הבנייה העצמית", לדבריו. מנהל ההנדסה של העירייה מתכנן לקדם אזורים מצומצמים של בנייה רוויה, בת ארבע קומות, על פי מודל שנוסה בעבר ברהט. בינתיים נראה הרעיון הזה רחוק מאורח החיים של תושבי העירייה. "זה לא יעבוד", טוען טאלב, "אנחנו עדיין ברוויים".

'רואות טלוויזיה, הולכות לשכנות, מדברות'

אוכלוסיית היישוב כולה הנה מוסלמית, ורובה ככולה מוגדרת כדתית מסורתית. לבד מהפעלת המסגדים כוללים שירותי הדת גם פעילות למען הקהילה, לרבות פעילות עבור בני נוער ותמיכה במשפחות נזקקות. מוקד פנאי משמעותי נוסף הנו ה"שיק" – מבנים ארעיים שבהם מתכנסים גברי המשפחה מדי ערב, לשיחה חברית הנמשכת כארבע-חמש שעות. "באים עשרים גברים ויושבים מחמש בערב ועד סביבות השעה עשר. אבא שלי

מכין קפה ומדברים", מספר טאלב שמגיע מדי יום לשיק השוכן במגרש הסמוך השייך לאביו. כששאלנו אותו אם גם מעשנים, הוא הפתיע אותנו וענה שהרוב כבר לא מעשנים. "זה לא בריא", הוא הודה ובכך רמז לשינויים האישיים והיומיומיים בפרטים הקטנים. את השיק שבו ביקרנו בשכונה 15 מפעיל אחד מזקני השכונה, שבשעת הביקור מצאנו אותו נח במרכז המבנה.

ומה עושות הנשים בזמן שהגברים מבליים את ערכיהם בשיק? "רואות טלוויזיה, הולכות לשכנות, מדברות", אומרות נעמי. חיי היומיום של הנשים, ובעיקר המבוגרות שבהן, מרוכזים סביב הבית ועבודות הבית. טאלב מתאר את סדר היום של אשתו: "היא קמה בשש, מכינה תה לילדים, אחר כך מנקה את הבית, שוטפת, עושה ארוחת צהריים וישנה ארבע-חמש שעות בכל יום. מבשלת אוכל לערב ואז הולכת לאחותה שגרה בשכונה או לאימא שלה, רואה טלוויזיה במשך שעה והולכת לישון".

בשני הבתים הנשים נשאר בבית. אולם הדור הצעיר כבר שונה. נעמי התלוננה בפנינו שבתה אינה מוצאת עבודה וטאלב סיפר כי בתו תינשא רק עם תום לימודיה. ההכשרה המקצועית של נשים ויכולתן להשתלב בשוק העבודה נתפסות כיתרון משמעותי ומצביעות על שינויים בחברה הברווית. "לא הסכמתי לחתן את הבת שלי עד שהיא מסיימת ללמוד, ועכשיו יש לה משכורת. היא יכולה לעזור לבעלה. אשתי, למשל, לא עובדת והכול עליי. הבנות לומדות יותר טוב מהבנים. הן משקיעות והבנים לא. ככה זה אצל הברווים", הוא אומר בצער, "אני כאבא משקיע, נותן מה שיכול – רק שילך ללמוד". גם נעמי מדגישה את חשיבות הלימודים, אבל יודעת שלא תמיד השכלה מובילה לשיפור מצבן של הנשים. בתה, עוזרת גננת במקצועה, ניסתה למצוא עבודה בגן ילדים ביישוב במשך שלוש שנים, ללא הצלחה. "היום היא יושבת בבית", כדבריה. בעוד הנשים עובדות רק בתוך היישוב, או שאינן עובדות כלל, רובם המוחלט של הגברים מועסק מחוץ לחורה, לרוב בבאר שבע, זאת למרות קיומו של אזור תעשייה בכניסה ליישוב.

בין השבטים השונים ישנם עימותים וסכסוכים, לפעמים קשים מאוד. אירועים פשוטים לכאורה כמו ריב בין תלמידים בבית ספר עלול להסלים ולהידרדר לסכסוך שבו מעורבים 3,000 בני אדם, ואף לרצח. לטענתו של טאלב, הסכסוכים בין השבטים שמידרדרים לעתים למצבים של נקמת דם הם הבעיה העיקרית ביישוב. סכסוכים אלו מעצבים במידה רבה את המרחב הפיזי והתכנוני של היישוב, ומשפיעים על הקצאת המגרשים, קצב הקמת השכונות והקמת מבני הציבור (בעיקר בתי ספר).

מהנדס העיר ובעלי תפקידים נוספים במועצה הם יהודים שאינם מתגוררים בחורה. גרינברג מרגיש שהעבודה במקום היא שליחות. "אני רואה את זה גם כחזון וגם כאתגר", הוא אומר. "מה שעסקתי בו בשנים האחרונות זה לקחת שכונה שאין בה כלום, אין בה ניקוז, אין בה ביוב, אין בה תאורה, אין בה מים, ולכנות את השכונה בין הבתים הקיימים. להסדיר אותה

מבחינת כבישים, תשתיות ומערכות". האם העסקתם של בעלי תפקידים יהודים במועצה מפריעה לתושבים? קשה לומר. טאלב, שעובד אף הוא במועצה, מדגיש כי "לכל תפקיד שיש במועצה יש לנו מישהו מהיישוב. יש לנו מהנדסים". ובכל זאת, הוא טוען, המצב הנוכחי אינו מפריע לתושבים. "התושבים מסתדרים עם פקיד יהודי יותר טוב מערבי. יהודי שמגיע מבאר שבע לא מבחין, לא מכיר, הוא פשוט נותן שירות וכך אין ריבים בין החמולות".

שכונה 15 לאן?

מגג הבית של טאלב רואים את הגגות האדומים ואת החצרות המוריקות של השכנה מיתר. קרובה רחוקה. "בכניסה למיתר אני לא רואה משטרה, אבל בכניסה לחורה תמיד יש ניידות", מתלונן טאלב ולראשונה מציג סדקים בתמונה האידיאלית שפרש עד כה. מעט רחוק יותר רואים כבר את הגדה המערבית. "שם יותר שקט", הוא מודה. יש לו קרובי משפחה בירדן, שאותם ביקר כמה פעמים. החיים שם שלווים יותר, לחוצים פחות. את החדשות הזורמות מרחבי העולם הערבי הוא קולט באמצעות צלחת הלוויין המותקנת על הגג, והערוץ האהוב עליו הוא אל-ג'זירה. צלחת לוויין נוספת, קטנה יותר, קולטת את שידורי ערוץ 2. "אנחנו ישראלים-בדווים-פלסטינים. אנחנו משרתים בצבא. חלק מהמדינה", הוא מסביר את שקשה להבין, זהות מורכבת מלאת סתירות.

ואל מול המורכבות הזו מציג מהנדס העיר חזון ברור: "מבחינת מיתוג אנחנו רוצים למתג את חורה כיישוב כלכלי-מסחרי", הוא מספר. "הקמנו חברה כלכלית, השנייה במגזר הערבי בארץ אחרי אום אל-פחם, וזאת במטרה ליצור תוכניות מסחריות לרווחת התושבים ולהכניס לראש של התושבים היהודים את הפוטנציאל המקומי". כך מקווה גרינברג ליצור "דוגמה ליישובים אחרים – יישוב בדווי שהוא אמיד ומצליח, איתן ולא קורס, שהתושבים בו מקבלים רמת חיים סבירה, שיש לכל אחד את הבית שלו ואת הכביש ואת הרחוב".

מעבר לחתך האוכלוסייה של היישוב, חורה אינו שונה במהותו ממיתר השכנה. גם חורה, בדומה ליישובי הלוויין האחרים של באר שבע, נסמך על מקורות תעסוקה חיצוניים, לרוב בעיר הגדולה. רוב התושבים כאן שכירים. יוממים. יוצאים בבוקר וחוזרים בערב. כמו התכנון, אורח החיים ביישוב אינו זר או מאיים אלא מתאים לתבניות קיימות מוכרות ומסמן את הפורמליזציה של הלא פורמלי.

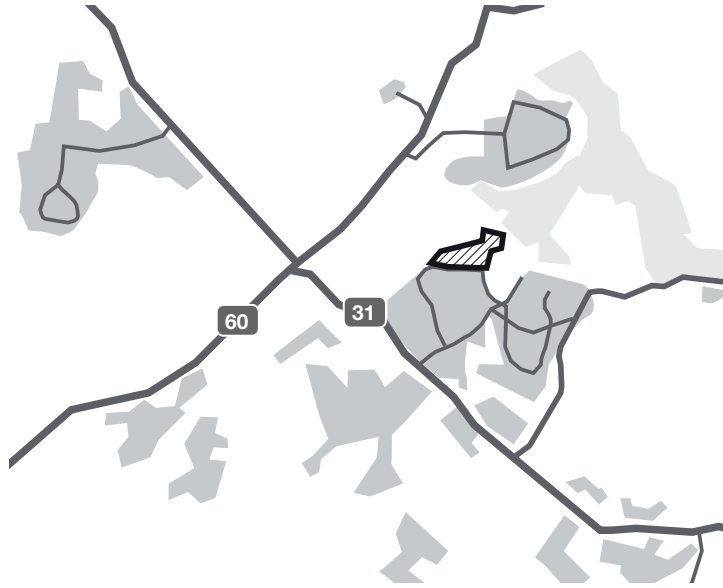
בחודש ספטמבר 2011 אישרה הממשלה תוכנית להסדרת היישובים הבדוויים הלא מוכרים שבנגב. אם התוכנית אכן תצא לפועל, היישובים שיזכו להכרה ישנו את פניהם ויחולו בהם הגבלות על הבנייה, בהתבסס על "עקרונות תכנון המקובלים כיום בישראל, ובכלל זה בנייה צפופה יותר, הקצאת שטחים למבני ציבור ושמירה על שטחים פתוחים וריאות

ירוקות".¹⁶ בהודעת מזכיר הממשלה נכתב כי התוכנית הנה "הזדמנות להביא למפנה ביחס לאוכלוסייה הברואית בנגב, להקטין את הניכור שבין המדינה לאזרחיה הברואים ולהאיץ את פיתוח הנגב לטובת כל יושביו".¹⁷ אבל האם ניתן, או בכלל צריך, להפוך יישוב בדרווי לעיר שנראית כמו מודיעין או יבנה? הדוגמה של חורה מצביעה על פערים בין התוכנית הברורה והמוסדרת לבין המציאות בשטח, שבה מתערבבים בתכנון הרציונלי נושאים חברתיים, סכסוכים בין שבטים ואפליה מצד רשויות המדינה, בערבוביה שאיש אינו מבקש להבין.

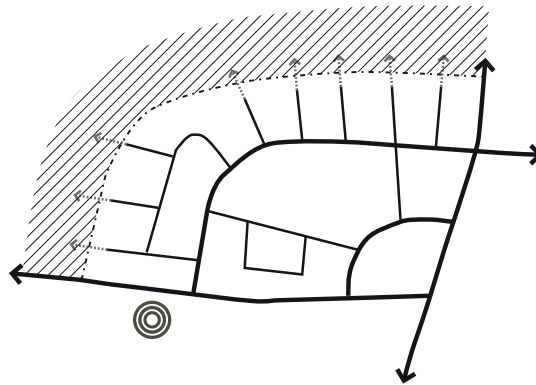
16 צפירי רינת וג'קי חורי, "הממשלה אישרה את התוכנית לפינוי 30 אלף ברואים מבתיים", הארץ, 12.09.2011.
 17 הודעת מזכיר הממשלה בתום ישיבת הממשלה מיום 11 בספטמבר 2011.

שכונה 15 | קווי מתאר מרחביים

<p>ציר תנועה עיקרי חוצה את השכונה, וממנו מתפצלים רחובות מעגליים ורחובות ללא מוצא. ישנם מספר קטן של מבני ציבור בתוך השכונה (בעיקר מבני חינוך ודת), אך ככלל התושבים נשענים על מוקדים המצויים במרכז היישוב.</p>	<p>מבנה השכונה</p>
<p>אחידות פיזית בין השכונה למרקמים סמוכים. מבחינה חברתית, ישנה הפרדה ברורה בין שכונות, המבוססת על חלוקה שבטית.</p>	<p>גבולות</p>
<p>בינוי מפוזר ולא המשכי, שצפוי להשתנות עם אכלוס מלא של השכונה.</p>	<p>קנה מידה</p>
<p>בתי מגורים רב־דוריים. על כל מגרש ניתן לבנות עד שני מבנים הכוללים ארבע יחידות דיור. בנייה הדרגתית של יחידות הדיור תורמת לגיוון טיפולוגי.</p>	<p>יחידות דיור</p>
<p>קישוריות נוחה בתוך השכונה ובין השכונה לשטחים הפתוחים שמסביבה.</p>	<p>קישוריות</p>
<p>חלק משמעותי מחיי היומיום מתנהל בשטח הפרטי מחוץ לבית (בישול, אכילה, מפגש, טיפול בחיות משק). הקשר אל החוץ, מתוך הבית, מוגבל בסביבה הקרובה לבית - תחושת ביטחון ופיקוח (גם עבור נשים), הנובעת מקרבתם של בני משפחה הגרים בסמיכות. ביישוב עצמו דינמיקה חברתית מורכבת, בשל בעיות חברתיות פנימיות וסכסוכים על בסיס שבטי.</p>	<p>פרטי־ציבורי</p>
<p>קיימת גמישות בכל הנוגע לזמן ההקמה ולסגנון הבנייה. התושבים יכולים להקים את ביתם בהדרגה, ולהוסיף לו יחידות דיור נוספות עם הזמן.</p>	<p>גמישות</p>
<p>קיימת תשתית של כבישים, מדרכות, תאורה, חשמל, מים וביוב, גם בחלקי השכונה שטרם נבנו.</p>	<p>תחזוקה</p>
<p>לכידות של תושבים על בסיס שבטי תורמת ליצירת ערבות הדדית בשכונה.</p>	<p>התארגנות תושבים</p>
<p>דומיננטית, מתרכזת בהקמת תשתיות ובניסיון להפוך את חורה ליישוב איתן מבחינה כלכלית.</p>	<p>יחסים עם הרשות המקומית</p>
<p>האם המודל הפרוורי, המשכפל תבניות מוכרות משכונות פרווריות יהודיות, מתאים לחורה ולאורח החיים של תושביה? האם וכיצד יכול התכנון להתמודד עם נושאים כגון סכסוכים בין שבטים, אפליה מתמשכת מצד רשויות המדינה ורצון לשמר מסורת מקומית? כיצד התוכנית להסדרת היישובים הבדוויים הלא מוכרים תשפיע על המגזר?</p>	<p>דילמה</p>

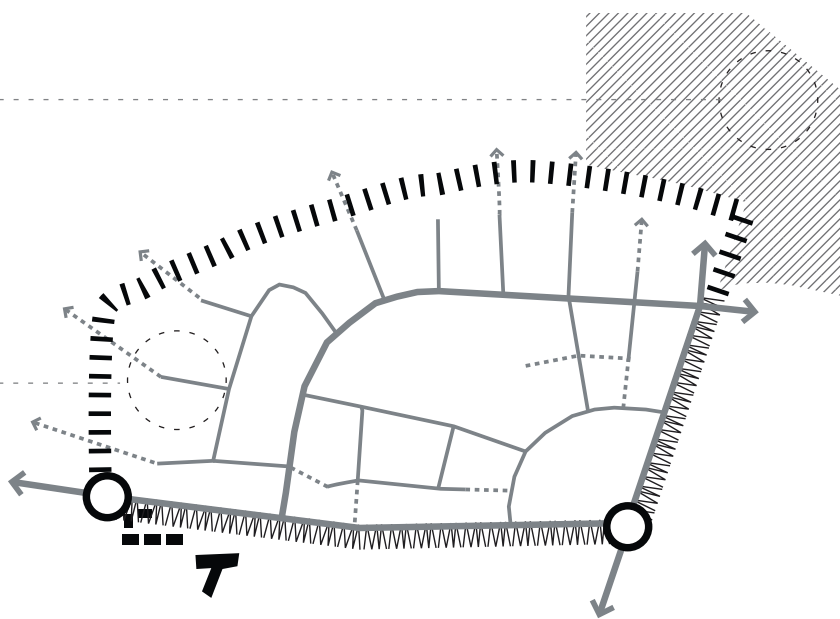

שכונה 15 ממוקמת בצפון היישוב חורה, בסמוך לשטחים פתוחים ולהתיישבות הפזורה הבדווית.

מבנה השכונה: ציר תנועה עיקרי חוצה את השכונה וממנו מתפצלים רחובות מקומיים, חלקם ללא מוצא.

- מבני ציבור ומסחר
- שטחים פתוחים
- צומת משני / ראשי
- תנועה ממונעת
- תנועה רגלית
- דופן שכונה - קשר לסביבה הסמוכה
- דופן שכונה - ניתוק מהסביבה הסמוכה

לשכונה, שהקמתה טרם הסתיימה, גבול משושטש עם השטחים הפתוחים מצפון. השכונות ביישוב דומות פיזית אך לכל אחת מהן זהות חברתית-שבטית מובהקת.

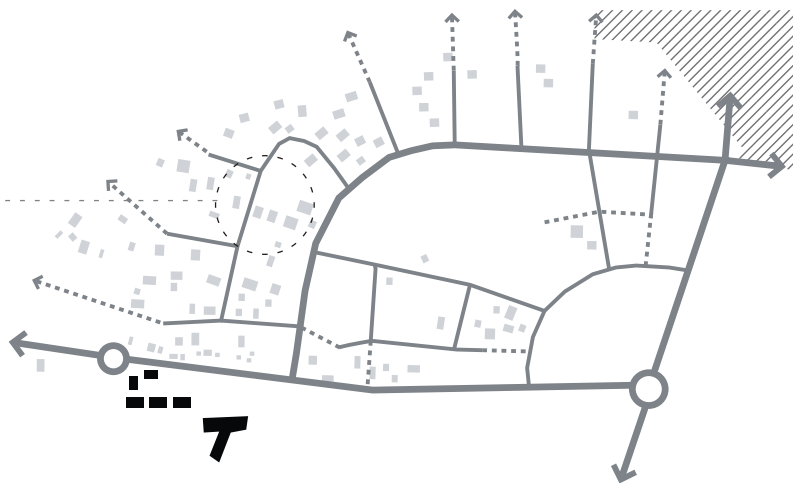

היישוב נהנה מתשתיות מסודרות (שלא היו קיימות ביישובים הבלתי מוכרים), כמו כבישים, חשמל, תקשורת ותאורה.

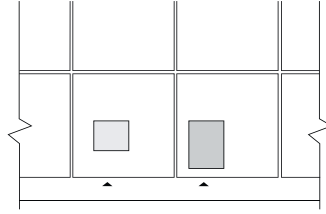

מבנים שפונו בפזורה נהרסו ושטחם גודר, על מנת למנוע פלישות.

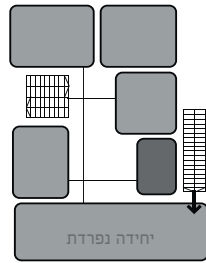
בית מגורים צמוד קרקע
 מבני ציבור ומסחר

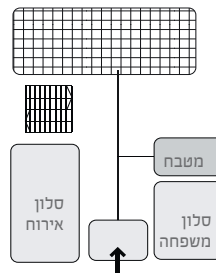
השיווק של השכונות על בסיס שבטי משפיע על התפתחות השכונה. המרקם העירוני בשכונה הוא (לפי שעה) קטוע ומפוזר. מבני המגורים מבוססים ברובם על ארגון פרוגרמתי דומה, הכולל הפרדה בין בני הבית לאורחים ובין גברים לנשים.

תוכנית הקצאת המגרשים

ארגון מרחב המגורים -
קומה עליונה

ארגון מרחב המגורים -
קומת קרקע

דוגמה לבית מגורים צמוד קרקע בן שתי קומות. בבית שבעה חדרים (כ־180 מ"ר) ומתגוררים בו זוג הורים ושבעה ילדים.

תכנון השכונות מאפשר הקמה הדרגתית של העיר.

המרחב הפרטי הפתוח הוא חלק בלתי נפרד מחיי בני המשפחה, המשתמשים בו לפעולות שונות כבישול, אכילה ואירוח.

ה"שיק", חדר אורחים מסורתי, מהווה מוקד מפגש משמעותי שבו מתכנסים מדי ערב גברי המשפחה.

חדר ההסבה לאורחים (גברים בלבד) ממוקם בקומת הקרקע של המבנה וכולל כניסה נפרדת.